

ресилася територія кладовища – знайдено багато захоронень. Та й тепер, коли навесні переорюють поля, тут постійно «пасуться» чорні археологи, нарікають верхівчани. Є ще одна легенда про храм, котрий був розташований іще у прадавніх Липках. За переказами, церква ця стояла при в'їзді у нинішній Верхів. Зараз тут великий красивий ставок. А раніше була заболочена місцевість, а церква, як не дивно, стояла на твердині. Коли на Липки напали татари, а люди втекли і заснували Верхів, церква, кажуть старішини, «не хотіла» здатися на поталу бусурманам і... «пішла» за людьми. І «переходила» вона по болоту. Дійсно, донедавна на цьому місці серед купини був невеликий острівець, а від нього до Верхової вела добротна ґрунтова дорога. Людей досі дивує, що в такому місці був твердий ґрунт. Мирослава Юліч, місцева громадська активістка, розповідає, що її дідусь Іван Поліщук, котрий був церковним старостою, брав маленьку онучку за руку, водив гуляти і показував на цей острівець та дорогу: «Ото дивись, доно, сюдою церква йшла». Вигадка, скажете ви? Ніхто з нас не був свідком тих подій. А людям так хочеться вірити в диво... Та й хто сказав, що церква справді не «перейшла» до Верхової? Люди забирали із собою усе щонайцінніше і несли його в ліси. Можливо, вони розібрали і перевезли в своє нове поселення й свій храм. До кінця XIX століття церква тут була дерев'яна, нині на місці колишнього престолу стоїть пам'ятний знак. А селяни, розібравши панські будинки, звели нову цегляну церкву.

Лейчина хата

Цікава і трагічна історія й у приміщенні Верхівської сільської ради, до якої відносяться ще й сусідні на-

Вознесенська церква

Надія Чумак. Це була хата заможної єврейки Лейки. Мала вона одного сина Юрка. Жінка тримала млин. Жила родина безтурботно, аж поки не прийшла війна. Боячись розправи німців, жінка віддала свого сина бабусі Надії Чумак. Майно ж своє роздала бідним та багатодітним родинам. Бідолашна немов передувала швидку смерть. Переховувалася жінка в лісах. До господині бабусі пані Надії часто приходили вояки УПА. Родина підтримувала їх – давала із собою якусь їжу. А одного разу в хату прийшли радянські солдати. Юрко й каже: «Тітко, а чого одні солдати гарно пахнуть, а ці смердять?» Солдат зразу схопився: «! де ж ти бачив тих «пахучих» вояків?» Бабуся зразу заступилася: «То ваші хлопці вчора заходили. Взяти води, помилися, попрали собі»... Лейка більше не захотіла наражати на небезпеку чужих людей, забрала хлопчика і подалася у ліси. Потім сліди жінки обірвалися. Селяни не знають, де поділася сама Лейка та куди зник Юрко. Дехто казав, що їх забрали німці.

Верхівська Золотоволоска

Побутує тут ще одна легенда, корені якої сягають, вочевидь, середньовіччя. Таких історій у світі безліч. Люди завжди любили такі оповідки – про принцесу, яку закрили у вежі, Золотоволоску, Рапунсель. Усі вони були надзвичайно вродливими і чистими душею. За них воювали лицарі і лиходії... Така князівна була й у Верхові. Мабуть, ви чули історії про те, як провалювалися під землю храми, коли на селян нападали татари? Так вони немов «втікали» від руйнації й наруги. Так от, такі події, згідно з переказами, трапилися й у Верхові. На одному з най-

Верхів і його замок. Колись поселення належало до володіння князів Острозьких. У 1617 році воно було знищене татарами.

Тут було 133 доми і 683 жителі. Село при старому тракті, так званому житомирському, лежало в місцевості «підгірській» і дуже вражливій. Церква була дерев'яна, Вознесенська 1785 року. Колись була власністю князів Острозьких і згідно з поборовим реєстром належала до князівського замку в Степані. Пізніше перейшла до Т. Чацького. В 1831 році була конфіскована царським урядом до «удільних фондів». У середині XIX ст. дерев'яна церква згоріла, а на її місці 1875 р. була побудована кам'яна церква з дзвіницею.

Історія Верхівської школи

Перший навчальний заклад у селі відкрило у 1873 році Удільне відомство. Було це спочатку однокласне народне училище. Пізніше воно стало двокласним і перейшло у більше приміщення, у якому проживав управитель маєтку графа Іллінського Григорій Добринський. У цьому двоповерховому приміщенні школа функціонує і сьогодні.

Слід зазначити, що вчителі школи брали активну участь у діяльності тодішньої «Просвіти». Активним організатором просвітянської діяльності була Юлія Плісак. Із Верхівською просвітянською організацією співпрацював і Улас Самчук. Він приходив сюди із сусіднього Дермана.

Нині місцевим навчально-виховним комплексом «Верхівська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів-дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)» керує директор Ірина Рончківська. Попри невелику кількість учнів, школа, як кажуть верхівчани, занепадати не збирається

тут представлений і старовинний одяг, і рушники та інші предмети побуту. А найголовніше, чим пишаються педагоги й учні, – це два шкільні гуртки «Юні лісівники» та «Умілі ручки». На заняттях для майбутніх лісівників учнів навчають, як розмножувати та висаджувати різноманітні сорти декоративних рослин та фруктових дерев і кущів. Діти вправляються в ландшафтному дизайні – про це красномовно свідчать шкільне подвір'я. Учні школи також беруть участь у закладенні екологічної стежки, котра знаходиться в «Острозькому лісовому господарстві» на території Верхівського лісництва. Ця стежка закладена з метою еколого-пізнавального ознайомлення з унікальністю і мальовничістю ландшафтів, багатства рослинного та тваринного світу.

«І де поділися ті лебеді?»

Цим питанням найбільше турбувався герой роману Уласа Самчука «Куди тече та річка?» Володько (себто Улас Самчук). Він дуже любив село Лебеді за його назву – вона була йому чудовою та поетичною. Хлопець думав, що на тамтешній річці жило багато лебедів, однак їх там не знайшов. Від діда Лук'янчука хлопець дізнався про історію села Лебеді, яка надзвичайно схвилювала: «Його цікавить, чому це дійсно немає тих лебедів. І де ж вони ділися? І чого зміліла річка?» Найбільше Володько став боятися того, що так може і річка пропасти: «Усе тягне й тягне та вода. Хочеться надивитися, бо хто знає, чи не втече вона одного разу зовсім у безвість». Роман романом, а з Лебедами доля пов'язала не лише самого Уласа Самчука, а й його нащадків. Та про це згодом. А спочатку ми з'ясуємо, звідки взялася оця «пташина» назва села

до канцлера малаховського в 1795 році. Після конфіскації в 1795 році Лебеді отримав російський царський генерал німецького походження – Ферстен, а від нього відкупив в 1802 році сенатор граф Юзеф Ільїнський.

Село це із дровнявою та цікавою історією.

– Колись воно було заможне, – розповідає 90-річна Ганна Войтюк, найстарша жителька Лебедів. – А тепер можна сказати – вимираюче. Молоді мало. Всі подалися до міста. Одні старі залишилися. Як ми живемо, питаєте? А отак. Пенсія мала. Нічого за неї не купиш. Та й купити нема де. В селі жодного магазину. Зрідка машиню сюди хліб привозять. Поштарка якісь крупи на продаж приносить. Та й годі. З медициною взагалі біда. Раз на кілька тижнів у наше село приходять фельдшерка, котра приймає людей по хатах. І їй важко, і чим вона нам старим у таких умовах зарадить? Поїхали б ми до лікарні, та в наше село автобуси не ходять. Сільська рада готувала звернення до району. Відмовили, мовляв, у нас міст аварійний...

Познайомилися ми також із родиною Галини та Петра Шпаків. Виявилось, що їхня дочка Надія одружилася з онуком Уласа Самчука Володимиром Самчуком. – Ось така ми рідна з великим українським письменником, – жартують старенькі.

Питаю, а де міг гуляти Улас Самчук в юності? Адже кажуть, що він дуже любив Лебеді.

– А, то вам треба аж на хутір Лебедщину йти, – відказали мені, – тільки ж навіщо вам туди йти, то ж далеко? – здивувалися старенькі.

Та я все одно пішла. Хотілося пройтися тими ж стежками, що й наш видатний земляк. Думається, що у далекій Канаді він не раз згадував про свій рідний край, який так часто освітлював у своїх безсмерт-